

*Др Снежана Бркић, ванредни професор
Правног факултета у Новом Саду*

ПОСЕБНА ЗАШТИТА ДЕЦЕ И МАЛОЛЕТНИКА КАО ОШТЕЋЕНИХ И СВЕДОКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ (упоредноправни приступ)

***Сажетак:** У раду се даје упоредно-правна анализа положаја деце и малолетника као оштећених и сведока у кривичном поступку. При томе, нису обрађене специфичности у погледу појединих права и дужности сведока, већ само у погледу поступка са доказима. Праћени су следећи параметри: изузетност наступања доказа, потреба обазривог поступања, саслушање уз помоћ педагога или другог стручног лица, непосредно саслушање сведока од стране председника већа, изузеци од начела јавности и непосредности, саслушање путем интерне телевизије, присуство саслушању пуномоћника или лица од поверења, место саслушања деце, посебна оспособљеност испитивача, хитност и ограничен број саслушања.*

***Кључне речи:** деца, малолетници, сведок, оштећени*

Међународни и уставни документи говоре о нарочитој заштити деце и малолетника и о потреби да им се пружи прилика и олакшице, законом или другим средствима, да се развије физички, ментално, морално и друштвено на здрав и нормалан начин и у условима слободе и достојанства. У доношењу закона који су усмерени томе циљу, највеће користи за децу

треба да буду главна побуда.¹ Проблематика деце и малолетника² као оштећених и сведока у кривичном поступку, која ће овде бити разматрана, показаће колико су владајући теоријски ставови и законска решења у овој области израз поменутих настојања.

1) Изузетност наступања доказа

Не би била на одмет изричита законска одредба по којој би се саслушању детета прибегавало само изузетно, у крајњем случају, тј. у недостатку других доказа. Тако се према мађарском праву дете може саслушати у својству сведока само ако се у његовом исказу може наћи доказ који се вероватно друкчије не може прибавити.³ Ово утолико више важи за децу оштећене, чије је саслушање нужно свести на најмању неопходну меру, због могућих накнадних траума.⁴ У немачком праву у случају сексуалних кривичних дела учињених на штету деце, ако је окривљени дао веродостојно судско признање, у интересу детета треба ценити да ли је његово саслушање још неопходно.⁵

Не само да сведочење деце треба избећи ако има других доказа, него га се некад треба одрећи и кад других доказа нема. Суд би се при одлучивању о томе хоће ли у конкретном случају дете сведочити морао руководити не само интересом кривичног поступка, већ најбољим интересом детета из чл. 3. Конвенције о правима детета. По том критеријуму, све одлуке у вези с дететом морају следити добробит детета. То значи да процена потребе за сведочењем детета треба да почива на одмеравању користи и штете за дете у поређењу са заштитом општег добра и потребе да учиниоци кривичних дела буду кажњени. У том контексту треба имати у виду и право детета на опстанак и развој, прокламовано у чл. 6. ст. 2. Конвенције о правима детета. Сведочење детета жртве кривичног дела може представљати стресну ситуацију са краткорочним и дугорочним последицама и даљим негативним импликацијама, као што је нпр. *suicid*. Стрес

¹ Вид. начело 2. Декларације о правима детета, усвојене резолуцијом 1386 GS UN од 20. 11.1959; чл. 64. Устава РС из 2006.

² Конвенција о правима детета дефинише дете као свако људско биће млађе од осамнаест година, осим ако се по националном праву пунолетство стиче раније. Ми ћемо децом сматрати кривичноправно неодговорна лица тј. лица до четрнаест година, а малолетницима лица од четрнаест до осамнаест година.

³ Чл. 63. ст. 3. мађарског ЗКП.

⁴ Вид. ВСС Кж. 829/74 од 19.11.1974.

⁵ Чл. 222. ст. 2. Richtlinien für das Strafverfahren und das Bussgeldverfahren (RiStBV).

означава велики притисак, напрезање, напор. То је процес у којем одређени догађај или ситуација виђени кроз призму субјективне процене, доводе до измена у психолошком и физиолошком функционисању особе.⁶ Ако се не препозна и не савлада на време, може да доведе до сложених биолошких, психолошких и социолошких поремећаја, па и болести. Психијатрија познаје следећа реактивна стања на стресне ситуације: акутну реакцију, посттрауматски стресни поремећај, поремећај прилагођавања, трајне промене личности, реактивне психозе.⁷ Психолошку трауму изазивају изненадни, интензивни догађаји, изван граница уобичајеног људског искуства, које дата особа не може да савлада. Реактивација доживљене трауме може да доведе до повећане осетљивости у каснијем животу.

Дакле, трауматично искуство детета жртве, о коме још мора сведочити, може непосредно угрозити његово право на опстанак и развој. Право на развој детета подразумева обезбеђење оптималних услова за дете, а не само стварање услова за његово одрастање. Холистички приступ развоју детета као варијабилном и многоструко условљеном процесу значи да свака процена о детету, па и она да ли ће и како сведочити, мора уважити односна дететова права и међусобно их одвагнути те уважити добробит детета.⁸ Такво одмеравање би могло водити и закључку да од сведочења детета треба одустати макар и по цену ослобођења окривљеног на основу принципа *in dubio pro reo*. Ипак, сасвим су изузетна законодавства која то изричито предвиђају. Као пример можемо навести швајцарско право које омогућава да надлежни орган изузетно обустави поступак, ако то захтева очигледни и претежни интерес детета и ако је дете дало своју сагласност.⁹

2) Потреба обазривог поступања

Приликом саслушања малолетног лица, нарочито ако је оно оштећено кривичним делом, поступиће се обазриво да саслушање не би штетно утицало на психичко стање малолетника¹⁰ односно на његову личност и

⁶ Хигијена (Приручник за здравствене раднике и родитеље), с. 40 www.unicef.org/scg/zivotne4pdf, доступно 12.03.2005.

⁷ Марић Ј. (1998) „Психички поремећаји у затворским условима“, *Правни живот* бр. 9, с. 488.

⁸ Тако Храбар Д, Коцијан-Херцигоња Д. (2000) „Дијете – жртва и свједок у казненом поступку«, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу* бр. 1, с. 224.

⁹ Čl. 10d La loi fédérale du 4 octobre 1991 sur l' aide aux victimes d' infraction (LAVI Швајцарске).

¹⁰ Тако чл. 102. ст. 4. ЗКП Србије; чл. 223. ст. 4. ЗКП Македоније; чл. 100. ст. 4. ЗКП ФБиХ; чл. 86. ст. 4. ЗКП БиХ; чл. 150. ст. 4. ЗКП Републике Српске (ЗКП РС); чл. 248. ст. 4.

развој. Нека законодавства истичу да се води рачуна о узрасту, својствима личности, образовању и приликама у којима живи,¹¹ те да то није само дужност суда, већ и јавног тужиоца.¹² Мислимо да би се обазривост морала тражити и од браниоца и пуномоћника оштећеног.¹³

3) Саслушање уз помоћ педагога или другог стручног лица

Највећи број законодавстава оставља могућност суду да, ако је то неопходно, саслушава малолетнике уз помоћ педагога, психолога или другог стручног лица.¹⁴ Неки у том погледу праве разлику између деце и малолетника, тако да се код првих саслушање обавезно врши у присуству педагога, а код других само ако то надлежни орган сматра потребним.¹⁵ Лица која присуствују саслушању деце и малолетника моћи ће постављати питања сведоку, са дозволом органа који води испитивање.¹⁶ Један број законодавстава обавезује на то ако су у питању малолетни сведоци оштећени било којим кривичним делом,¹⁷ а други ако су у питању лица испод четрнаест година оштећена сексуалним кривичним делима.¹⁸ Обавезно присуство педагога тражи се и у случају малолетних сведока који имају физичке или психичке недостатке.¹⁹ Присуство стручних лица треба да допринесе осећају заштићености детета и њиховом једноставнијем, слободнијем и отворенијем казивању.

ЗКП Хрватске; чл. 240. ст. 4. ЗКП Словеније; чл. 164. ст. 6. ЗКП Косова; чл. 101. ст. 4. ЗКП ЦГ;

¹¹ Слично и чл. 119. ст. 1. Закона о судовима за младеж Хрватске.

¹² Чл. 152. ст. 1. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника (ЗМ).

¹³ Тако и Ретџ-Кундџић Л., (2004), »Дијете као свједок«, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу* бр. 1, с. 113.

¹⁴ Чл. 223. ст. 4. ЗКП Македоније; чл. 100. ст. 4. ЗКП ФБиХ; чл. 86. ст. 4. ЗКП БиХ; чл. 150. ст. 4. ЗКП РС; чл. 240. ст. 4. ЗКП Словеније; чл. 164. ст. 6. ЗКП Косова; чл. 101. ст. 4. ЗКП ЦГ;

¹⁵ Чл. 99. ст. 1-2. ЗКП Бугарске; чл. 280. ст. 1. ЗКП Русије.

¹⁶ Чл. 99. ст. 3. ЗКП Бугарске.

¹⁷ Чл. 248. ст. 5. ЗКП Хрватске; чл. 152. ст. 1. ЗМ.

¹⁸ Чл. 239. ст. 1. ЗКП Норвешке. О корисности присуства поменутих лица саслушању малолетних сведока – жртава сексуалних деликата говоре и Seelig E. (1959), *Уџбеник криминологије II* (интерни превод), Београд; Сингер М. и др. (1985), *Криминалитет на штету малолетника*, Загреб, с. 183.

¹⁹ Чл. 280. ст. 1. ЗКП Русије.

Помоћ стручних лица приликом саслушања малолетника је могућа у свим фазама кривичног поступка.²⁰ Она може бити потребна при планирању технике и тактике саслушања, самом спровођењу саслушања, као и провери и оцени исказа. Начин пружања стручне помоћи судији је ствар њиховог договора: са дететом може стварно разговарати стручно лице, док судија поставља само одређена питања која стручно лице приближава детету, или обрнуто, с дететом разговара судија, а стручно лице само пази да је детету све јасно и да се питања не постављају на начин неприкладан детету. Међутим, потенцирање улоге стручних лица, ма колико она била значајна, не би смело водити истискивању судије из поступка и преузимању у њихове руке процесне радње саслушања малолетних сведока.²¹ По некима, стручно лице треба заједно са судијом да припреми саслушање а да га прати иза транспарентног огледала.²²

4) Непосредно саслушање сведока од стране председника већа

Унакрсно испитивање може стресогено да делује на дете. Зато многа законодавства, па и она која познају режим унакрсног испитивања, када су у питању деца и малолетници праве изузетак од правила да сведоке испитују странке. Њих, дакле, непосредно испитује председник већа, а лица која иначе имају право испитивања сведока, могу захтевати да председник већа постави допунска питања сведоцима. Изузетно, председник већа им може допустити и непосредно испитивање ових сведока, ако процени да нема бојазни да ће то бити на штету сведока.²³ Разлика је само у томе која је горња старосна граница предвиђена. Тако се ово правило односи или на све малолетнике²⁴ или на сведоке испод шеснаест година.²⁵

²⁰ Начелни став XIII заједничке седнице.

²¹ То потврђује и један пример из судске праксе: „Ни одредба чл. 231. ст. 4. ЗКП не допушта да социјални радник сам, без истражног суца, саслушава малолетну оштећену особу; стога је ријеч о непостојећој процесној радњи, па се судска одлука не може темељити на таквом исказу.“ (пресуда Вишег суда у Копру Кп 389/82 од 24.11.1982, ЗСО 1982, књига 7, свеска IV, одлука бр. 236, с. 43).

²² Грузинов-Миловановић Н. (1988), „Неки процесни аспекти сведочења деце и малолетника«, *Наша законитост* бр. 6, с. 777.

²³ Чл. 241а. ст. 2. ЗКП Немачке; чл. 361. ст. 5. ЗКП Албаније; чл. 165. ст. 4. ЗКП Косова;

²⁴ Чл. 361. ст. 5. ЗКП Албаније; чл. 378. ст. 7. Vorentwurf zu einer Schweizerischen Strafprozessordnung, Bern, Juni 2001 (Vorent. Švajcarske).

²⁵ Чл. 241а. ст. 1. ЗКП Немачке; чл. 165. ст. 4. ЗКП Косова;

5) Изузеци од начела јавности

Начелна јавност главног претреса се изузетно може искључити ако је то потребно ради заштите интереса малолетника.²⁶ Поред тога, веће може одлучити да се искључи јавност за време саслушања као сведока лица млађег од четрнаест²⁷, петнаест,²⁸ шеснаест²⁹ година или малолетника.³⁰

Страначка јавност не може никад бити искључена на главном претресу. Међутим, кад се као сведок саслушава дете оштећено кривичним делом, има основа за примену одредбе о привременом удаљењу окривљеног из суднице. То треба учинити пре доласка детета, јер и сам сусрет може негативно утицати. По повратку оптуженог у заседање, прочитаће му се исказ сведока, на који он може ставити примедбе односно постављати питања. Одредбе о привременом удаљењу окривљеног из суднице су најчешће општег карактера. Изузетак су нека законодавства која ову установу специјално везују за саслушање малолетних сведока. Тако се у немачком праву ова установа примењује ако постоји бојазан да би саслушање лица испод шеснаест година у присуству оптуженог довело до знатне штете по добробит сведока.³¹ У руском праву та могућност се везује за лица млађа од осамнаест година.³² Један корак даље иду законодавства која прописују да оптужени не сме бити присутан саслушању сведока млађег од петнаест година, који је жртва неког од таксативно набројаних кривичних дела.³³

Отклањању негативног утицаја на психичко стање малолетника које може имати његово учешће у кривичном поступку, намењена је и одредба о удаљавању из суднице малолетног сведока или оштећеног чим његово присуство није више потребно.³⁴ То је у складу са одредбом по којој глав-

²⁶ Чл. 292. ЗКП Србије; чл. 280. ЗКП Македоније; чл. 250. ЗКП ФБИХ;

²⁷ Чл. 328. ст. 3. ЗКП Србије; чл. 336. ст. 3. ЗКП ЦГ; чл. 37. Закона о деци и малолетницима Енглеске; чл. 361. ст. 2. ЗКП Косова.

²⁸ Чл. 1. ст. 3. главе 5. шведског закона о судском поступку (ЗСП).

²⁹ Чл. 331. ст. 3. ЗКП Словеније; чл. 172. тачка 4 немачког *Gerichtsverfassungsgesetz* (GVG).

³⁰ Чл. 340. ст. 1. ЗКП Албаније.

³¹ Чл. 247. ЗКП Немачке.

³² Чл. 280. ст. 6. руског ЗКП.

³³ Према словеначком праву то су углавном кривична дела против полног интегритета (чл. 178. ст. 4. у вези са чл. 65. ст. 3. ЗКП Словеније).

³⁴ Чл. 328. ст. 4. ЗКП Србије; чл. 36. Закона о заштити деце Белгије; чл. 135 *RiStBV* Немачке; чл. 336. ст. 4. ЗКП ЦГ; чл. 316. ст. 4. ЗКП Македоније; чл. 340. ст. 3. ЗКП Хрватске; чл. 361. ст. 3. ЗКП Косова. То произилази и из одредбе чл. 36. Закона о деци и малолетницима Енглеске, који предвиђа да деци уопште није дозвољено да буду у суду осим као сведоцима.

ном претресу могу присуствовати само пунолетна лица. И одрасли сведоци се након саслушања могу отпустити из суднице, док овде у том погледу постоји обавезност. Старијем малолетнику мора се, међутим, дозволити да заступа тужбу коју је он поднео.

Нека законодавства познају још једно ограничење начела јавности: забрану објављивања личних података и фотографија малолетног сведока оштећеног кривичним делом. Суд може допустити објављивање само ако је то у интересу малолетника или ако је малолетник навршио шеснаест година.³⁵ Ако повреда забране објављивања извршена од стране државних службеника или јавних органа није кривично дело, представља дисциплинску повреду. У том случају тужилац обавештава орган који је овлашћен на дисциплинске мере.³⁶ У другим правима поменута забрана се везује за поступке за кривична дела против достојанства личности и морала.³⁷ Декларација о медијској дистрибуцији информација у вези са кривичним поступцима позива медије и новинаре да узму у обзир интересе малолетних лица и осталих рањивих лица укључених у кривичне поступке. Према чл. 8. Факултативног протокола о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији уз Конвенцију о правима детета,³⁸ државе уговорнице ће усвојити одговарајуће мере за заштиту права и интереса деце жртава поступака забрањених Протоколом у свим фазама кривичног поступка, између осталог, заштитом када је то одговарајуће, приватности и идентитета деце жртава и предузимањем мера у складу са националним правом како би се избегло неподесно ширење информација које би могле довести до идентификовања деце жртава. Ускраћивање заштите приватности детета и обзнањивање да је дете жртва кривичног дела могло би произвести стигматизирајуће ефекте по дете, и у крајњој линији водити повреди забране свих облика дискриминације деце из чл. 2. ст. 2. Конвенције о правима детета.

б) Саслушање путем интерне телевизије

Саслушање путем интерне телевизије ради спречавања секундарне виктимизације најчешће се практикује код оштећене деце и малолетника. Истраживања су показала да такав начин саслушања има пет предности:

³⁵ Чл. 103. ст. 4. ЗКП Албаније.

³⁶ Чл. 104. ЗКП Албаније.

³⁷ Чл. 39. Закона о деци и малолетницима Енглеске.

³⁸ Усвојен резолуцијом Генералне скупштине УН 25.05.2000, ратификован (Сл. лист СРЈ – Међународни уговори 7/2002).

значајно се смањује опште психичко оптерећење малолетних сведока; избегава се сусрет сведока са оптуженим; дете се изолује из неповољне атмосфере суднице; сведоци су мање изложени стресу и дају конзистентније и течније податке; претпоставља се да омогућава давање исказа и млађе деце пред судом.³⁹ Сведок се саслушава у посебној просторији без присуства странака, које му могу постављати питања путем техничких уређаја за пренос слике и звука. Негде је то предвиђено као могућност,⁴⁰ негде као обавеза суда,⁴¹ а негде као право детета сведока.⁴² Тамо где је то само могућност суда, суд се руководи интересима сведока или интересом утврђивања истине.⁴³ У нашем праву суд прибегава овој мери кад оцени да је то потребно, с обзиром на особености кривичног дела и својства личности малолетног лица.⁴⁴ У неким правима је употреба техничких уређаја за пренос слике и звука обавезна у случају лица која у време саслушања нису навршила четрнаест година а оштећена су у својој полној сфери неким кривичним делом. У осталим случајевима, саслушање тих лица обавиће се на наведени начин само на њихов захтев.⁴⁵ У Енглеској је коришћење интерне телевизије могуће само код сексуалних и деликата насиља и код одређених врста судова.⁴⁶ Оваква техника саслушања примењује се и у случају детета оштећеног кривичним делом за које судеће веће одлучи да га изван главног претреса саслуша председник већа.⁴⁷

7) Изузеци од начела непосредности

1. Законодавства која немају изричите одредбе о изузецима од начела непосредности у случају саслушања малолетних сведока, принуђена су да у ту сврху користе опште одредбе о могућности читања на главном претресу записника са ранијим исказима сведока. Тако се та могућност користи ако су саслушана лица умрла, душевно оболела или се не могу пронаћи, или је њихов долазак пред суд немогућ или знатно отежан због

³⁹ Davis/ Noon, An evaluation of the live link for child witnesses, 1991, навед. према Bohlander M. (1995), „Der Einsatz von Videotechnologie bei der Vernehmung kindlicher Zeugen im Strafverfahren“, *ZStW* br. 1, s. 93.

⁴⁰ Чл. 162а. ст. 2. ЗКП Аустрије.

⁴¹ Чл. 248. ст. 5. ЗКП Хрватске.

⁴² Чл. 101. ст. 5. ЗКП ЦГ.

⁴³ Чл. 162а. ст. 2. ЗКП Аустрије.

⁴⁴ Чл. 152. ст. 3. ЗМ.

⁴⁵ Чл. 162а. ст. 3. ЗКП Аустрије.

⁴⁶ За Енглеску вид. код Bohlander M., *op. cit.*, с. 90.

⁴⁷ Чл. 346. ст. 3. ЗКП Хрватске.

старости, болести или других важних узрока.⁴⁸ Наша судска пракса познаје примере подвођења нарочито трауматизоване деце – сведока и жртава тешких сексуалних кривичних дела, под случај немогућег или знатно отежаног доласка пред суд због болести.⁴⁹ У недостатку основа болести, могли би смо се позвати на „друге важне разлоге“, уз истовремено упућивање на одредбу о потреби обазривог поступања са оштећеним малолетним сведоцима.

Неке земље изричито забрањују непосредно саслушање лица млађих од петнаест година које су биле жртве кривичних дела против сексуалног интегритета. Суд мора у тим случајевима одлучити да се прочита записник о претходном саслушању тих лица.⁵⁰ У неким правима је старосна граница нешто нижа (лица млађа од четрнаест година) а забрана непосредног саслушања на главном претресу је релативизирана условом да судско веће утврди да ново саслушање није неопходно.⁵¹ Странке у том случају могу постављати посредна питања. Ако веће сматра да су питања основана и потребна за разјашњење стварног стања, примењује се одредба о захтевању судећег суда на главном претресу да ради разјашњења појединих чињеница истражни судија предузме одређене радње, чије вршење на главном претресу би било скопчано са претераним одуговлачењем поступка или са претераним другим тешкоћама.⁵² Ми данас имамо одредбу о томе да ће се на главном претресу увек прочитати записник о исказу малолетног сведока оштећеног неким од таксативно наведених кривичних дела.⁵³

2. Други вид одступања од начела непосредности везан је за могућност репродукције звучно-оптичког снимка раније датог исказа сведока уместо његовог непосредног саслушања на главном претресу.⁵⁴ Снимак је изједначен са записником о саслушању и на њега се сходно примењују

⁴⁸ Чл. 337. ст. 1. ЗКП.

⁴⁹ У том смислу је и одлука да се на главном претресу не саслушава непосредно малолетна оштећена силована од стране више лица уз наношење телесних повреда, због тога што је по налазу лекара специјалисте поред тешких телесних повреда задобила и тешку психичку трауму, а поновним позивањем да сведочи о догађају, њено стање би се још више погоршало (ВСС Кж 829/74 од 19.02.1974). Упор. и ВСХ Кж. 591/70-3 од 10.06.1970; Симић И., »Збирка судских одлука из кривичноправне материје«, књига трећа, одлука бр. 432, с. 249.

⁵⁰ Чл. 331. ст. 5. ЗКП Словеније.

⁵¹ Чл. 361. ст. 2. ЗКП Косова.

⁵² Чл. 331. ст. 6. у вези са чл. 338. ЗКП Словеније.

⁵³ Чл. 152. ст. 5. у вези са чл. 150. ЗМ. Упор. чл. 119. ст. 2. и 4. Закона о судовима за младеж Хрватске.

⁵⁴ Чл. 152. ст. 5. ЗМ; чл. 119. ст. 2. и 4. Закона о судовима за младеж Хрватске; чл. 32А Criminal Justice Act Engleske.

одредбе о читању записника.⁵⁵ У том случају допуштено је допунско саслушање сведока. Корист је несумњива: верно и комплетно забележени први дечји исказ је, због искључења аудиторијума, утолико веродостојнији, а избегава се и поновно трауматизовање детета његовим извођењем на главни претрес, као и накнадно „удешавање“ приче (верност исказа опада са бројем саслушања). У немачком праву, то се везује за сведоке млађе од шеснаест година у поступцима због кривичних дела против сексуалног самоодређења, живота, личне слободе и због злоупотребе штићеника.⁵⁶ У норвешком праву, то се односи на сведоке млађе од четрнаест година оштећене сексуалним кривичним делима, осим ако суд из посебних разлога сматра да сведок треба да да исказ на главном претресу.⁵⁷ У енглеском праву то се односи на лица испод четрнаест година код деликата насиља и лица испод седамнаест година код сексуалних деликата.⁵⁸

3. Специфично решење постоји у Израелу. Иследник за децу саслушава малолетног сведока у једној одвојеној просторији и тако долази до података, које после износи он уместо детета на главном претресу. Овде су изостале одредбе о аудио снимању, па ипак је поступак показао добре резултате.⁵⁹

Вредна је помена и пракса започета крајем 1960. године на подручју Љубљане, а на основу закључка донетог на једном састанку у Окружном суду у Љубљани. Наиме, социјални радници – референти СУП-а су саслушавали децу као сведоке у присуству њихових родитеља а исказе бележили на магнетофонској траци са које је после преписиван записник. Исти референти су касније сведочили пред судом, а понекад је на главном претресу репродукован и звучни снимак.⁶⁰

⁵⁵ Тако изричито чл. 255а. ст. 1. ЗКП Немачке.

⁵⁶ Према чл. 255а. ст. 2. ЗКП Немачке, то су дела из чл. 174 до 184ф, 211 до 222, 225 и 232 до 233а КЗ.

⁵⁷ Чл. 298. ст. 1. норвешког ЗКП.

⁵⁸ Чл. 32А Criminal Justice Act.

⁵⁹ Овај пример наводи још Glenville W. (1963), *The proof of guilt*, Stevens and Sons, London, с. 338.а код нас га међу првима апострофира Алексић Ж. (1982), *Криминалистика*, Београд, с. 217;

⁶⁰ Навед. према Алексић Ж, *op. cit.*, с. 217.

8) Присуство саслушању пуномоћника или лица од поверења

Субјективно право сведока на заштиту, између осталог, обухвата и право да његовом саслушању присуствује пуномоћник. За разлику од пунолетних сведока, којима ово овлашћење није увек признато, оно је у многим земљама наглашено код малолетних сведока. Даље, разлика се може огледати и у томе да је код пунолетних сведока присуство наведених лица право сведока, док је то код малолетних сведока обавеза. Тако према неким правима, малолетни оштећени мора имати пуномоћника, а ако га сам не узме, поставиће га суд по службеној дужности на терет буџетских средстава.⁶¹ У неким правима пуномоћник се мора имати од почетка кривичног поступка, а у другим од првог саслушања окривљеног.⁶² Док се нека права не изјашњавају о томе ко може да се појави у својству пуномоћника,⁶³ друга истичу да се та лица постављају из реда адвоката,⁶⁴ а трећа захтевају да су то адвокати који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица.⁶⁵ У неким земљама обавезан пуномоћник се мора имати само у поступцима који се воде због кривичних дела против полног интегритета, као и једног броја таксативно наведених других кривичних дела., малолетни оштећени мора имати пуномоћника већ од момента покретања кривичног поступка, који ће се старати о његовим правима, нарочито у вези са заштитом његовог интегритета за време саслушања и признавања имовинскоправног захтева. Малолетном оштећеном који нема пуномоћника, суд ће поставити пуномоћника по службеној дужности из реда адвоката. У неким правима, међутим, малолетни оштећени не мора, али може имати пуномоћника. Тако у хрватском праву, председник суда на предлог истражног судије односно судије за малолетнике, поставља пуномоћника из реда адвоката, кад просуди да је ради осигурања законитих интереса оштећеника или оштећеника као тужитеља то оправдано.⁶⁶ Постављање пуномоћника би било нарочито оправдано када је један родитељ малолетног оштећеног окривљени, а други родитељ није у могућности да обезбеди правну помоћ детету.

⁶¹ Чл. 82. ст. 1. ЗКП Косова.

⁶² Чл. 65. ст. 3. ЗКП Словеније; чл. 82. ст. 1. ЗКП Косова; чл. 154. ЗМ.

⁶³ Чл. 82. ст. 2. ЗКП Косова.

⁶⁴ Чл. 65. ст. 3. ЗКП Словеније.

⁶⁵ Чл. 154. ст. 2. ЗМ.

⁶⁶ Чл. 120. Закона о судовима за младеж Хрватске.

У неким правима приликом саслушања малолетног сведока суду могу помагати чланови породице малолетника⁶⁷ или друга лица од поверења.⁶⁸ Друга права предвиђају да законски заступник⁶⁹ односно лице од поверења⁷⁰ у сваком случају присуствује саслушању лица млађег од четрнаест година. Негде се предвиђа да ће приликом саслушања лица испод петнаест година бити присутан њихов старалац, ако то не би штетило истрази.⁷¹ Другде је предвиђено да ће се родитељима или другим лицима одговорним за дете допустити да присуствују саслушању сведока испод шеснаест година, осим ако је то лице пријављено у вези са тим случајем или постоје други разлози за супротно. Неки у том погледу праве разлику између деце и малолетника, тако да се код првих саслушање обавезно врши у присуству законског заступника, а код других само ако то надлежни орган сматра потребним.⁷² Нека права таквим пратиоцима детета изричито признају право на накнаду трошкова предвиђених за сведоке.⁷³

Сматра се да присуство родитеља може вршити позитиван утицај на слободније и спокојније иступање посебно интровертног детета. Они могу бити од значаја и при испуњавању процесних формалности у име неспособног детета (провера тачности и потписивање записника о саслушању). С друге стране, некад може бити сврсисходније саслушање без присуства родитеља, нарочито ако се ради о жртвама сексуалних деликата. У тим случајевима, родитеље по правилу треба удаљити чак и кад се саслушање обавља у стану, јер дете не исказује неометано у њиховом присуству. Постоје две опасности по истинитост исказа: страх од прекора, грдње и батина због евентуалног некоректног понашања у вези са самим деликтом, као и намерни сугестивни утицај родитеља.

⁶⁷ Чл. 361. ст. 5. ЗКП Албаније. Према Препоруци Р (85) 11, деца ће кад год је могуће и адекватно, бити испитивана у присуству њихових родитеља или старатеља или других лица квалификованих да им помажу.

⁶⁸ Чл. 164. ст. 2. Vorent. Švajcarske.

⁶⁹ Чл. 280. ст. 4. руског ЗКП.

⁷⁰ Чл. 162. ст. 3. ЗКП Аустрије.

⁷¹ Чл. 10. ст. 4. главе 23. шведског ЗСП.

⁷² Чл. 99. ст. 1-2. ЗКП Бугарске; чл. 280. ст. 4. ЗКП Русије.

⁷³ Чл. 128. ст. 2. ЗКП Норвешке.

9) Место саслушања деце

О питању места саслушања деце у својству сведока није постигнута сагласност. По некима, саслушање деце треба обавити у родитељској кући, школи или средини на коју је дете навикло. Међутим, тиме би се могло отежати успостављање правилног контакта са дететом, које би се осећало сувише комотно и неозбиљно под утицајем и заштитом родитеља. С друге стране, непогодне су и службене просторије као извор тајанствености, страха и нелагодности, које својом опремом редовно доводе до одвраћања деце пажње. Због тога преовладава став да саслушање деце треба обављати у посебно опремљеној просторији из које је уклоњено све оно што неповољно утиче на дечју психу. У сваком случају, недопустиво је да дете чека у судском ходнику у коме се могу наћи сви заинтересовани учесници кривичног поступка, и намерно или ненамерно сугестивно деловати на њега.⁷⁴ У неким земљама (Немачка, Белгија) за то постоје посебне чекаонице и канцеларије за саслушање деце. Светлих боја, пуне фреско-слика и фигура из бајки, изгледом на Дизниленд, оне помажу опуштању детета и преброђавању страха. Најзад, има и мишљења да је место извршења кривичног дела најпогодније за саслушање детета, јер олакшава контролу искренности његовог исказа.

Процесна законодавства обично не регулишу питање места саслушања деце сведока. Изузетак чине нека права која предвиђају да се малолетна лица као сведоци – оштећени могу саслушати и у свом стану или другој просторији, односно овлашћеној установи-организацији, стручно оспособљеној за испитивање малолетних лица.⁷⁵ Том приликом, суд може наредити примену мере саслушања путем техничких уређаја за пренос слике и звука. Друга права само истичу да се саслушање таквих сведока мора обавити у адекватној просторији.⁷⁶

9) Посебна оспособљеност испитивача

Било би пожељно када би децу и малолетне сведоке саслушавала лица која располажу посебним знањима. Па ипак, савремена процесна законодавства ретко када постављају посебне захтеве пред судије у погледу

⁷⁴ Тако чл. 135. RiStBV Немачке изричито предвиђа да ће деца и малолетници позвани у својству сведока бити под надзором у чекаоницама.

⁷⁵ Чл. 152. ст. 4. ЗМ; чл. 117. Закона о судовима за младеж Хрватске.

⁷⁶ Чл. 10ц швајцарског LAVI.

њихове стручне оспособљености приликом саслушавања малолетних сведока. Изузетак чине швајцарско, хрватско и наше право, инсистирајући на посебној оспособљености испитивача.⁷⁷ Наше право предвиђа да председник већа мора имати посебна знања из области права детета и кривично-правне заштите малолетних лица кад суди пунолетним учиниоцима одређених кривичних дела. Таква посебна знања морају имати и јавни тужилац, истражни судија, као и специјализовани службеници органа унутрашњих послова, кад су им поверене поједине радње.⁷⁸

10) Хитност и ограничен број саслушања

Важно је што пре приступити саслушању детета, нарочито ако је жртва кривичног дела и ако је јако мало.⁷⁹ То је потребно због могућих утицаја родитеља и средине и због процеса заборављања при коме се празнине у опаженом и запамћеном материјалу неретко попуњавају фантазијом и сугестијама других. Код сексуалних деликата то је потребно ради што бржег опуштања и потискивања из свести непријатног догађаја.⁸⁰

Дете не сме дуго чекати на саслушање, треба му дати предност над осталим сведоцима,⁸¹ а позивати га што мањи број пута. Један од најчешћих стресогених фактора повезаних са сведочењем су одлагања и вишеструка сведочења. Тако према немачком праву, вишеструко саслушање деце и малолетника пре главног претреса треба, по могућности, избећи због психичког оптерећења које је са тим скопчано.⁸² Према швајцарском праву, малолетни сведок оштећен кривичним делом не може се саслушати више од два пута у току целог поступка. Друго саслушање се може одржати само ако у првом странке нису могле вршити своја права и ако је неопходно ради доброг одвијања истраге или заштите интереса детета. Прво и друго саслушање по могућности води исто лице.⁸³ И према хрват-

⁷⁷ Чл. 10ц LАVI Швајцарске; чл. 150. и 151. ЗМ. У Хрватској се набрајају кривична дела учињена на штету малолетника, која ће судити веће за малолетнике и судија за малолетнике (чл. 117. Закона о судовима за младеж).

⁷⁸ И у Хрватској се ангажују специјализовани службеници редарствене власти (чл. 118. ст. 2. Закона о судовима за младеж).

⁷⁹ Према швајцарском праву, прво саслушање малолетног оштећеног треба да се одржи што је пре могуће (чл. 10с LАVI).

⁸⁰ Тако чл. 221. ст. 1. RiStBV Немачке.

⁸¹ Тако изричито чл. 135 RiStBV Немачке.

⁸² Чл. 19. ст. 1. RiStBV. Слично и чл. 164. Vorent. Švajcarske у погледу саслушања деце испод 15 година.

⁸³ Чл. 10с LАVI Швајцарске.

ском праву, дете и млађи малолетник који су оштећени кривичним делом могу се саслушавати највише два пута.⁸⁴ Повреда те одредбе, међутим, не представља битну повреду одредаба кривичног поступка. Према нашем праву, ако се као сведок саслушава малолетно лице оштећено кривичним делом наведеним у чл. 150, саслушање се може спровести највише два пута, а изузетно и више пута ако је то неопходно ради остварења сврхе кривичног поступка. У случају да се саслушава више од два пута, судија је дужан да посебно води рачуна о заштити личности и развоја малолетног лица.⁸⁵

Савремена права познају установу задржавања грађана на месту извршења кривичног до доласка истражног судије, а најдуже шест сати. Нека права, међутим, имају посебне одредбе у том смислу, ако се ради о малолетним лицима. Тако према шведском праву, лица млађа од петнаест година нису обавезна да на лицу места остану дуже од три сата.⁸⁶

⁸⁴ Чл. 119. Закона о судовима за младеж Хрватске.

⁸⁵ Чл. 152. ст. 2. ЗМ.

⁸⁶ Чл. 9. ст. 2. главе 23. шведског ЗСП.

*Snežana Brkić, Ph.D. Associate Professor
Novi Sad School of Law*

**Special Protection of Children and Juvenile as Injured Party
and Witness in Criminal Procedure
(Comparative Approach)**

Abstract

This article is concerned with the comparative approach of children and juvenile position as injured party and witness in criminal procedure.

There are not analysed especially rights and duties such witnesses. There are specialitu in regard the procedure of evidence.

There are followed such parameter: exceptionality, consideration, hearing by pedagogue, direct ehamination by judge-president, exceptions of proceedings in open court, hearing by one-circuit television...